

BÁT TRÀNG - LÀNG NGHỀ LÀNG VĂN*

TẠ THỊ TÂM

Làng Bát Tràng (huyện Gia Lâm, thành phố Hà Nội) xưa nay nổi tiếng với nghề gốm sứ, đã được quan tâm nghiên cứu dưới các góc độ Sử học, Khảo cổ học và một số khoa học cận ngành, với nhiều công trình đã được công bố, song chủ yếu đề cập đến đồ gốm và nghề gốm; một số bài viết về hội làng, chợ làng... Dưới góc độ Dân tộc học/Nhân học, cuốn “*Bát Tràng - Làng nghề làng văn*” của nhóm tác giả do Bùi Xuân Đỉnh làm chủ biên, được Nhà xuất bản Hà Nội ấn hành đã in một dấu ấn trong tập hợp các công trình nghiên cứu về làng quê này.

Dựa vào thế mạnh của phương pháp nghiên cứu Dân tộc học, triệt để khai thác các nguồn tư liệu hiện có ở địa phương và các cơ quan lưu trữ Trung ương (gia phả các dòng họ, văn bia, sắc phong, bản khai thần tích thần sắc, hương ước), kết hợp phỏng vấn các bậc cao niên, các nghệ nhân làm gốm...; kế thừa các kết quả nghiên cứu đã công bố, nhóm tác giả đã trình bày khá toàn diện và tương đối đầy đủ các khía cạnh của làng Bát Tràng qua 10 chương của cuốn sách. Khởi đầu từ Chương 1 phác họa điều kiện địa lý tự nhiên, quá trình các dòng họ từ vùng Bô Bát (tỉnh Ninh Bình) chuyển cư ra vùng đất ven sông Hồng kề cận Thăng Long để lập ra làng

phường Bạch Thổ, phát triển thành làng Bát Tràng, nhóm tác giả lần lượt trình bày đời sống kinh tế của làng với nghề làm gốm (Chương 2), nghề buôn nước mắm, buôn cau khô, nghề dạy học, làm thuốc... (Chương 3). Các nghề này không chỉ tạo ra nét riêng biệt cho làng Bát Tràng (là một làng nghề, làng buôn chuyên biệt, làng duy nhất trên vùng đồng bằng Bắc Bộ không có ruộng đất và không sản xuất nông nghiệp), mà còn đem lại cho dân làng một đời sống kinh tế tương đối ổn định và khá giả. Bởi vậy, làng có những nét riêng về văn hóa vật chất (Chương 4), thể hiện trong ăn uống, với nhiều món ăn, thức uống và bố trí làng xóm nhà cửa có tính đặc thù, “rất Bát Tràng”; về cơ cấu tổ chức và các quan hệ xã hội, với đặc điểm nổi bật là lấy giáp và vách dựa vào các dòng họ để phân công thực hiện việc làng, ở sự phân biệt ngặt nghèo chính cư - ngụ cư; quan hệ chủ - thợ là dòng mạch kinh tế - xã hội chủ đạo, khác với các làng nông nghiệp là quan hệ địa chủ - tá điền (Chương 5, *Cơ cấu tổ chức làng xã và các quan hệ xã hội*)...

Trên cơ sở một đời sống vật chất cao và tương đối ổn định hơn hẳn phần đông các làng nông nghiệp, người Bát Tràng đã tạo dựng được một hệ thống các di tích thờ cúng

* Bùi Xuân Đỉnh (Chủ biên) (2013), *Bát Tràng - Làng nghề làng văn*, Nhà xuất bản Hà Nội, 592 trang, khổ 16x24cm.

bề thế, gồm đình, các đền miếu, chùa, văn chỉ, hào chỉ, nhà thờ các dòng họ. Bên cạnh các công trình tín ngưỡng này, hàng năm, dân làng Bát Tràng tổ chức các lễ thức thờ cúng, duy trì các phong tục tập quán (cưới xin, tang ma, khao vọng...) với những nét độc đáo riêng có, như những ngày hội làng với lễ rước bát hương tổ các dòng họ ra đình, lễ “ăn xạc” (thụ lộc của các dòng họ), tục tảo mộ mùng 6 tháng Giêng, tục lý trưởng đến lễ giỗ các vị tiền sĩ quận công... Những vấn đề này được nhóm tác giả trình bày kỹ trong Chương 6 (*Các di tích thờ cúng*) và Chương 7 (*Lễ tiết, hội làng và phong tục tập quán*).

Những đặc điểm về nghề nghiệp, vị trí gần kinh đô Thăng Long là điều kiện thuận lợi để người Bát Tràng theo đuổi việc học hành, hay theo nghiệp võ, làm cho Bát Tràng trở thành làng khoa bảng với 9 Tiến sĩ, rất nhiều hương cống - cử nhân, sinh đồ - tú tài; nhiều võ quan được phong tước quận công (Chương 8, *Bát Tràng, làng văn, làng võ*). Các đặc điểm về nghề nghiệp và học hành là nguồn cảm hứng để người Bát Tràng tác thành nên nguồn văn học dân gian khá phong phú và độc đáo, thể hiện ở các từ, các tiếng, các đúc kết về nghề nghiệp và các hiện tượng trong đời sống của dân làng; các câu chuyện về các nhân vật làng Bát Tràng; nguồn ca dao, thơ vè, các cặp “tứ nhân vật” của làng..., được trình bày khá sinh động ở Chương 9 (*Văn học dân gian làng Bát Tràng*)...

Toàn bộ các nội dung trên đây làm toát lên đặc điểm nổi bật của làng Bát Tràng - làng nghề, làng buôn, làng khoa bảng; có nhiều người theo đuổi nghiệp võ;

có những nét rất riêng trong ăn, mặc, ở; có nhiều phong tục tập quán độc đáo; có nguồn văn học phong phú, người Bát Tràng nhanh nhạy với thời cuộc; đúng như Lời giới thiệu của Giáo sư, Anh hùng Lao động Vũ Khiêu ở đầu sách: “Bát Tràng, một danh thôn tiêu biểu cho trí tuệ, tài năng và phẩm chất của con người Việt Nam” và ngày nay trở thành điểm du lịch, mua sắm hấp dẫn, cách trung tâm Thủ đô Hà Nội chỉ 10km, thu hút đông đảo du khách trong và ngoài nước. Tiêu đề của cuốn sách “*Bát Tràng - Làng nghề làng văn*” phản ánh đúng những đặc điểm của làng quê này, ứng hợp với những nội dung được trình bày qua 10 chương sách cùng phần Phụ lục khá phong phú.

Có thể nói, “*Bát Tràng - Làng nghề làng văn*” là một công trình khoa học mang tính chất một cuốn địa chí, giản chí Dân tộc học. Hầu hết các mặt đời sống của làng đều lấy con người làm xuất phát điểm và trọng tâm nghiên cứu; chú trọng khai thác các mối quan hệ của con người trong quá trình khai lập làng, trong các hoạt động mưu sinh, trong tổ chức đời sống (vật chất, xã hội và tinh thần, tâm linh) của gia đình, dòng họ và cộng đồng. Các khía cạnh của đời sống còn được nhìn từ truyền thống sang đương đại (Chương 10); giúp cho người đọc có một cái nhìn tổng thể, vừa lịch đại, vừa đồng đại về làng. Cuốn sách góp phần làm phong phú thêm nguồn tư liệu về nghiên cứu về làng, làng nghề, đồng thời cũng mở ra những hướng và phương pháp mới trong nghiên cứu về làng Việt hiện nay.